

Μεταξύ οικογενειακού μυθιστορήματος και προσωπικού μύθου: η περιπέτεια της υιοθεσίας¹

Ο. Πανοπούλου-Μαράτου και Ε. Τζαβάρα

Η υιοθεσία, ως «παρά φύση» συνθήκη, αποτελεί ένα εξαιρετικό γεγονός για το παιδί χωρίς οικογένεια και για το ζευγάρι χωρίς παιδί. Η πραγματικότητα αυτή, και για τις δυο πλευρές, κινητοποιεί τα πλέον ουσιαστικά ανθρώπινα ερωτήματα, της καταγωγής και της ταυτότητας! Ο Freud (1909) αναφερόμενος στην ασυνείδητη φαντασιωστική δραστηριότητα της παιδικής ηλικίας ως προς την προέλευση του παιδιού και τις σχέσεις του με το γονεϊκό ζευγάρι, περιέγραψε τη μυθοποιητική ψυχική λειτουργία του παιδιού. Ο «προσωπικός μύθος» είναι για τον Kris (1956) μια σειρά αυτοβιογραφικών εμπειριών με ιδιαίτερες συναισθηματικές επενδύσεις, που μπορεί να παίζουν το ρόλο της «οθόνης». Απ' αυτό το μύθο δομείται μια αναπαράσταση του εαυτού, που μπορεί να επηρεάζει ολόκληρη τη ζωή ενός ανθρώπου. Στο θεωρητικό αυτό άρθρο, τονίζεται ο δύσκολος ρόλος που καλούνται να παίζουν γονείς και παιδί στην ειδική συνθήκη της υιοθεσίας, η οποία περιγράφεται σαν το σενάριο-περιπέτεια, όπου η πραγματικότητα συναντά ασυνείδητες φαντασιώσεις, κοινές σε όλους τους ανθρώπους. Οι φαντασιώσεις αυτές έχουν σχέση με την προβληματική της ασυνείδητης ενοχής και του φόβου του ευνουχισμού. Από την ικανότητα των γονιών και του παιδιού να διεργαστούν ψυχικά αυτή τη συνάντηση, εξαρτάται η έκβαση της υιοθεσίας.

Εισαγωγή

Η θέση, που θα αναπτύξουμε σ' αυτό το άρθρο, είναι ότι η θεματική και η προβληματική της υιοθεσίας κινητοποιούνται και συνδέονται με πρώιμες ασυνείδητες φαντασιώσεις της ψυχικής ζωής όλων μας. Υποστηρίζουμε πως στην υιοθεσία, τα πραγματικά γεγονότα δεν είναι εξ ορισμού τραυματικά για τους γονείς και για τα παιδιά, αλλά ότι καθώς η υιο-

θεσία αποτελεί «πραγμάτωση» όλων αυτών των φαντασιώσεων, μπορεί, σε ορισμένες περιπτώσεις να γίνει ο τόπος ή η σκηνή όπου θα ενεργοποιηθούν απωθημένες ασυνείδητες συγκρούσεις των γονιών ή του παιδιού. Για την ανάλυση αυτή, θα αναφερθούμε στους μύθους, που σχετίζονται μ' αυτή τη θεματική, και στα σημεία εκείνα της ψυχαναλυτικής

*«...πήρε γι' αυτόν ένα κιβώτιο σπάρτινο, και το άλλειψε με άσφαλτο και με πίσσα, κι' έβαλε μέσα το παιδί· και το άφησε στα έλη, κοντά στην όχθη του ποταμού... Και κατέβηκε η κόρη του Φαραώ για να λουστεί στο ποτάμι, κι οι υπηρέτριές της περπατούσαν στην όχθη· κι όταν είδε το κιβώτιο μέσα στα έλη, έστειλε ένα απ' τα κορίτσια και το έπιασε. Κι ανοίγοντάς το, είδε το παιδί, κι εκείνο έκλαιγε...
Η θυγατέρα του Φαραώ το πήρε και έγινε γιος της και του έδωσε εκείνη το όνομα Μωϋσής, λέγοντας: 'Οτι εκ του ύδατος έσυρα αυτό». (Β'Κεφάλαιο της εξόδου)²*

¹ Το άρθρο αυτό βασίζεται σε εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο: «Υιοθεσία σήμερα: εξελίξεις και προοπτικές», που οργάνωσε το Κέντρο Βρεφών «Η ΜΗΤΕΡΑ». Αθήνα, Ιούλιος 1987.

² Το απόσπασμα αυτό είναι μετάφραση του Μάριου Μαρκίδη, από το βιβλίο του Otto Rank «Ο μύθος για τη γέννηση του ήρωα», που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1909. Εκδ. Έρασμος, 1982, σελ. 30-31.

θεωρίας, που θίγουν αντίστοιχα θέματα.

Όλες οι μυθολογίες και τα παραμύθια του κόσμου από πάντα θέλουν οι ήρωές τους, θεμελιωτές πόλεων, κοινωνιών, θρησκειών, να μη μεγαλώνουν σαν όλα τα παιδιά του κόσμου. Ο ήρωας, από την ημέρα που γεννιέται, σημαδεύεται και καθορίζεται από ένα εξαιρετικό γεγονός. Παιδιά έκθετα ο Μωϋσής, ο Δίας, ο Ρωμύλος και ο Ρέμος, ο Οιδίποδας, αποκτούν θετούς γονείς, ανθρώπους ή ζώα, και επιβιώνουν, γλυτώνοντας έτσι από τον αφανισμό: την παιδοκτονία ή το σίγουρο θάνατο που περιμένει το εγκαταλελειμένο αβοήθητο βρέφος μέσα στην άγρια και αφιλόξενη φύση. Στην εξαιρετική μοίρα και ύπαρξη ενός ήρωα ανήκει μια εξ ίσου εξαιρετική, μη συνηθισμένη αφετηρία, δηλαδή ένα ηρωικό ξεκίνημα για μια ηρωϊκή πορεία. Ωστόσο, μένει το ερώτημα γιατί η θεματική του εγκατελελειμένου παιδιού με γνωστούς ή άγνωστους γεννήτορες διατρέχει όλες τις μυθολογίες; από τον Κοντορεθυούλη και τη Χιονάτη μέχρι το Μωϋσή και τον Οιδίποδα;

Ξέρουμε ότι όλα τα παιδιά του κόσμου, θα λέγαμε υποχρεωτικά έχουν μεγαλώσει και μεγαλώνουν σε μια λιγότερο ή περισσότερο ζεστή αγκαλιά. Για πολλούς μήνες ο μικρός άνθρωπος φέρεται και υποθασάζεται κυριολεκτικά και μεταφορικά, από τον ενήλικα που τον φροντίζει. Και αυτό γιατί ο άνθρωπος ξεχωρίζει από τα άλλα ζωντανά όντα, όχι μόνο χάρις στις ικανότητές του, αλλά και χάρις στην πλήρη αδυναμία να επιβιώσει, χωρίς την παρουσία και τη βοήθεια κάποιου ενήλικου. Η εξάρτηση αυτή είναι απόλυτη και μακρόχρονη ακόμη και αν θεωρήσουμε ότι μπορεί να σταματήσει πολύ νωρίτερα από την ολοκλήρωση της ανάπτυξης.

Τότε, αν αυτό είναι ο κανόνας, γιατί στους μύθους παρουσιάζεται ως συνηθισμένο, το σπάνιο; Γιατί δηλαδή οι μύθοι τόσο συχνά αναφέρονται σ' αυτή τη θεματική της εγκατάλειψης του βρέφους;

Είναι γιατί ο άνθρωπος, παρά τις κανονικές και κανονιστικές συνθήκες μεγάλωματος, δεν μπορεί να αποφύγει το βίωμα της εγκατάλειψης.

Κάθε παιδί, καθώς μεγαλώνει, έρχεται αναπόφευκτα αντιμέτωπο με στιγμές που νιώθει απόλυτα εγκαταλελειμμένο και αβοήθητο. Όσο καλή και στοργική να είναι η μητέρα, αποκλείεται να είναι συνεχώς παρούσα. Η απομάκρυνσή της, την πρώτη αυτή περίοδο, όπου το παιδί εξαρτάται απόλυτα, βιολογικά και ψυχολογικά από τον ενήλικο ο οποίος το φροντίζει και το απαλλάσσει από τις ψυχικές εντάσεις, συνιστά για το μικρό άνθρωπο κίνδυνο. Είναι αυτό που η ψυχανάλυση ονομάζει κίνδυνο της απώλειας του αντικειμένου. Το βίωμα της απώλειας αυτής, από τη μια μεριά διευκολύνει την ψυχική εξέλιξη γιατί εισάγει την απόσταση μεταξύ δύο ατόμων –του μωρού και της μητέρας– από την άλλη μεριά όμως εισάγει ένα συναίσθημα εγκατάλειψης, που συχνά είναι εξαιρετικά δυσάρεστο για τον εύθραυστο ακόμα ψυχισμό του βρέφους.

Το μωρό, δεν μπορεί ακόμα να ξεχωρίσει τη στιγμιαία απουσία από τη μόνιμη απώλεια: από τη στιγμή που χάνει από τα μάτια του τη μητέρα, συμπεριφέρεται σα να μην επρόκειτο να την ξαναδεί. Χρειάζεται η επανάληψη καθησυχαστικών εμπειριών για να μάθει ότι μια τέτοια εξαφάνιση της μητέρας συνοδεύεται συνήθως από την επανεμφάνισή της. Η μητέρα διευκολύνει να αναπτυχθεί αυτή η τόσο σημαντική γνώση για το βρέφος, παίζοντας μαζί του το πολύ γνωστό παιχνίδι «κουκου τσα», όταν κρύβει το πρόσωπό της μπροστά του και ύστερα το αποκαλύπτει προς μεγάλη του χαρά. (Freud, 1920 και 1926). Έτσι, αυτές οι στιγμιαίες, αλλά έντονες και πρωταρχικές εμπειρίες εγκατάλειψης, μαζί με τη γέννηση, η οποία αποτελεί τον πρώτο αποχωρισμό με τη μητέρα, συνιστούν τον πυρήνα γενετικά και δομικά κάθε μεταγενέστερου συναισθήματος

άγχους, φυσιολογικού ή παθολογικού. Οι πρωταρχικές αυτές εμπειρίες του αβοήθητου και της ανημπόριας (*Hilflosigkeit*, Freud, 1926), υπάρχουν εκεί, για τον καθένα μας, στην «άλλη σκηνή», στο χώρο του ασυνειδήτου, αναλωίωτες από τη ροή του χρόνου. Κάθε παιδί, χωρίς οικογένεια, ακόμα και όταν υπάρχει κάποια αγκαλιά που το κρατά και κάποια φωνή, που με ένα χαμογελαστό πρόσωπο του μιλάει αναπληρώνοντας έτσι τη μητρική απουσία, κινητοποιεί σε όλους μας ή ξαναθυμίζει τα δικά μας πρωταρχικά βιώματα του αβοήθητου, συναισθήματα άγχους συνδεδεμένα με την «απουσία-απώλεια» του πρώτου αντικειμένου, της μητέρας μας, απουσία που γίνεται συνώνυμη με το χαμό.

Να γιατί οι μυθολογίες και τα παραμύθια φέρνουν τόσο συχνά επί σκηνής τη θεματική της εγκατάλειψης. Δεν είναι το πραγματικό γεγονός, το συμβάν της έκθεσης του βρέφους, που είναι συχνό, αλλά το βίωμα της εγκατάλειψης και οι φαντασιώσεις που είναι συνδεδεμένες με αυτό. Παράλληλα η μυθοποιητική ικανότητα των ανθρώπων επανορθώνει κατά κάποιο τρόπο αυτά τα «τρομερά» γεγονότα της εγκατάλειψης του βρέφους. Ο μύθος παρουσιάζει την έκθεση και την εγκατάλειψη του βρέφους ως μια καινούργια γέννηση, εξασφαλίζει σχεδόν πάντα εξαίρετους θετούς γονείς, και τέλος επιφυλάσσει μια περίλαμπρη τύχη στο έκθετο παιδί.

Ο Freud, για τον οποίο ο μύθος είναι το ανάλογο, σε συλλογικό επίπεδο, του ονείρου, στο έργο του «*Μωθής και Μονοθεϊσμός*», αναφέρεται σε αυτή την κοινή, πανανθρώπινη ανάγκη να εκφραστούν τα ερωτηματικά του ανθρώπου γύρω από την προέλευση και την καταγωγή, την οικογενειακή ιστορία, γέννηση και την πρώτη βρεφική ηλικία, ως τα μοναδικά εκείνα στοιχεία που καθορίζουν την προσωπική ιστορία εξαιρετικών ανθρώπων –των ηρώων. (Freud, 1939). Έτσι, η ελληνική, η γερμανική και η ρωμαϊκή μυθολογία, η εβραϊκή θρησκεία, ο χριστιανισμός, ο ινδουϊσμός δίνουν πλούσια παραδείγματα της έκφρασης, μέσα από το μύθο των σεναρίων, όπου δραματοποιούνται οι ανθρωπίνες ασυνείδητες φαντασιώσεις της καταγωγής ή της προέλευσης, της γέννησης και του πεπρωμένου. Η υιοθεσία ανήκει σ' αυτές τις περιπτώσεις όπου μύθοι και πραγματικότητα, μυθικά αφηγήματα και πραγματικά γεγονότα, βρίσκονται σε κατοπτρική σχέση, εναλλάσσονται και αλληλοσυμπληρώνονται. Οι δυσκολίες τεκνοποίησης των θετών γονιών, δυσκολίες στη σύλληψη ή αδυναμία της γυναίκας να φέρει σε πέρας την εγκυμοσύνη, η έκθεση του εκτός γάμου παιδιού και η απειλή της βρεφοκτονίας, είναι συγχρόνως συνθήκες που συναντάμε στην πραγματικότητα και θέματα που διαπραγματεύονται οι διάφοροι μύθοι. Να τι λέει ο μύθος για τη γέννηση του Ζαρατούστρα:

«Η μάνα του, η Ντούγκντα, ονειρεύεται, στον έκτο μήνα της εγκυμοσύνης της, πως τα ακάθαρτα και τ' αγαθά πνεύματα παλεύουν για το έμβρυο Ζαρατούστρα. Ένα τέρας σχίζει τη μήτρα της μητέρας και αρπάζει τον μελλοντικό Ζαρατούστρα. Μα ένας καλός θεός χτυπάει το τέρας με το κέρατό του που είναι καμωμένο από φως, ξανακλείνει το έμβρυο στη μήτρα της μητέρας πέφτει απάνω στην Ντούγκντα, και εκείνη ξαναγίνεται έγκυος. Ξυπώντας, τρέχει πάνω στον τρόπο της σ' έναν σοφό εξηγητή ονείρων, που... δηλώνει πως το παιδί που φέρνει στην κοιλιά της είναι προορισμένο να γίνει πολύ σπουδαίος άνθρωπος. Το σκοτεινό τέρας κι ο φωτεινός θεός σημαίνουν πώς τόσο η ίδια όσο και ο γιος της έχουν να

περάσουν από πολλές δοκιμασίες, μα στο τέλος θα βγούνε νικητές»³.

Μια θετή μητέρα έλεγε κάποτε: «*Νομίζω πως το παιδί αυτό θα γίνει κάτι το εξαιρετικό, γιατί μ' αρέσει να φαντάζομαι πως γεννήθηκε μέσα από ένα μεγάλο έρωτα, από ένα θαυμάσιο πάθος που δεν μπορούσε να εκφραστεί παρά μόνο μέσα από τη γέννησή του*».

Το κουτί, η σπηλιά, το νερό, ως μητρικά περιέχοντα, εμφανίζονται στους μύθους και στην πραγματικότητα. Ο Μωϋσής εγκαταλείπεται στο ποτάμι μέσα σε κιβώτιο σπάρτινο. Ο Δίας γεννιέται σε μια σπηλιά στο όρος Ίδη. Η μητέρα του η Ρέα τον κρύβει από τον ά-

ντρα της τον Τιτάνα Κρόνο και τον εμπιστεύεται στην αίγα Αμάλθεια. Ο Ήφαιστος, σύμφωνα με τον Όμηρο, ρίχνεται στο νερό από τη μάνα του την Ήρα, εξ αιτίας της αναπηρίας του, και μένει κρυμμένος για εννέα χρόνια σε μια σπηλιά που την τριγυρίζει το νερό. Τον σώζει η Θέτη.

«... και λέω θα πάθαινα κακά μεγάλα τότε,
βαθιά αν δεν με έκλεινε στο κόρφο της η Θέτη....»
αναφωνεί ευγνώμων ο Ήφαιστος⁴!

Μέχρι πριν από λίγα χρόνια, τα έκθετα παιδιά εγκαταλείπονταν σε καλαθάκια ή στη βρεφοδόχο, μικρό άνοιγμα-πορτάκι, του Δημοτικού Βρεφοκομείου. Το παιδί περνούσε ένα δεύτερο κανάλι (γέννηση) και από την άλλη μεριά το παρελάμβανε «ο θεσμός» για να το φροντίσει.

Μέσα από τη σύντομη αυτή αναφορά στη μυθολογία, είδαμε πόσο συχνή για τις διάφορες μυθολογίες είναι η θεματική του έκθετου παιδιού σε αναζήτηση θετής οικογένειας και πόσο «γνώριμο» σε όλους μας είναι το θίωμα του αβοήθητου της πρώιμης βρεφικής ηλικίας.

Η υιοθεσία

Θα ήταν ενδιαφέρον τώρα να εξετάσουμε κάπως πιο ειδικά πώς η υιοθεσία, ως απόκτηση απογόνου για το άτεκνο ζευγάρι και συγχρόνως ως απόκτηση θετών γονιών για το παιδί χωρίς οικογένεια,

πραγματώνει και συναντά ερωτήματα και πρώιμες ασυνείδητες φαντασιώσεις της παιδικής ηλικίας του καθένα μας.

Τα βασικά ερωτήματα του παιδιού κατά τη διάρκεια της ψυχοσεξουαλικής του ανάπτυξης δεν είναι άλλα από αυτά που συναντήσαμε στους μύθους. Τα παιδιά διαμορφώνουν θεωρίες για τη σεξουαλικότητα και για την προέλευση. Μ' αυτές τις θεωρίες προσπαθούν να απαντήσουν στα κύρια αινίγματα της ύπαρξής τους. «Τα παιδιά, στις φαντασιώσεις τους», γράφει ο Freud, «απλώς γεμίζουν τις ελλείψεις της προσωπικής αλήθειας με την προϊστορική αλήθεια». (Freud, 1917, σελ. 371). Για τον Freud, όποιες και αν είναι οι προσωπικές εμπειρίες του ατόμου η ασυνείδητη φαντασιωσική ζωή οργανώνεται πάνω σε τυπικές φαντασιωτικές δομές, τις πρωταρχικές φαντασιώσεις. Το κοινό χαρακτηριστικό των πρωταρχικών φαντασιώσεων-πρω-

³ Μετάφραση του Μάριου Μαρκίδη από το βιβλίο του Otto Rank, όπ. π., σελ. 56.

⁴ *Ιλιάδα*, Σ. (397-8). Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη και Ι.Θ. Κακριδή, Αθήνα 1976, σελ. 297.

ταρχική σκηνή, αποπλάνηση, ευνουχισμός-είναι ότι και οι τρεις αναφέρονται σε ρίζες: η πρωταρχική σκηνή στην προέλευση του ατόμου, η αποπλάνηση στην καταγωγή της σεξουαλικότητας, και ο ευνουχισμός στην καταγωγή της διαφοράς των φύλων. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι και μόνον η πρωταρχική σκηνή συμπυκνώνει και τα τρία στοιχεία της καταγωγής: προέλευση, σεξουαλικότητα, διαφορά των φύλων. Όπως οι μύθοι στο συλλογικό επίπεδο, έτσι και οι φαντασιώσεις στο ατομικό, προσπαθούν οι μεν μέσω του αφηγήματος οι δε μέσω της σκηνοποίησης, να δώσουν μορφή σ' αυτό που για τον άνθρωπο από πάντα και για κάθε παιδί στη συνέχεια, είναι αίνιγμα⁵ από πού, πώς και γιατί.

Παράλληλη με την αντιληπτική πραγματικότητα η ψυχική πραγματικότητα της φαντασίωσης επιβάλλεται με την αναπαραστατικότητά της, ζητώντας θεωρίες που θα την ερμηνεύσουν. Στο σύντομο άρθρο του για τα «οικογενειακά μυθιστορήματα», ο Freud (1908) αναφέρεται στην φαντασίωση, την οποία θεωρεί κοινή σε όλους τους ανθρώπους σε κάποια φάση της ζωής μας: ότι είμαστε υιοθετημένοι ή ότι δεν έχουμε βιολογική σχέση με τους γονείς μας.

Ο Freud περιγράφει το φαινόμενο αυτό ως εξής: Το παιδί, όταν αρχίζει να απογοητεύεται από τους γονείς του και να τους συγκρίνει με άλλα ζευγάρια γονιών που βλέπει γύρω του, φαντάζεται πως είναι υιοθετημένο ή προγόνο του ενός από τους γονείς του. Φαντάζεται λοιπόν γονείς (ή ένα γονιό του) με καλύτερα χαρακτηριστικά από αυτά των πραγματικών. Αυτά τα χαρακτηριστικά μπορεί να είναι απλώς κοινωνικές αρετές ή άλλες. Η φαντασίωση αυτή δε γεννιέται στο κενό. Το παιδί εκφράζει ή πραγματοποιεί, μέσα από τη φαντασίω-

ση, την επιθυμία του να ξαναβρεί στους γονείς του όλα εκείνα τα καλά στοιχεία που έχει βιώσει σε μια πιο πρώιμη ηλικία. Η φαντασίωση αυτή δε γίνεται για να διορθωθεί η πραγματικότητα, αλλά για να πραγματοποιηθεί μια επιθυμία. Το οικογενειακό μυθιστόρημα παίρνει αργότερα και μια άλλη μορφή, σεξουαλική, όπως την ονομάζει ο Freud. Δηλαδή, όταν το παιδί αντιληφθεί πώς συλλαμβάνονται τα παιδιά, μπορεί να φαντασιώσει ότι δεν είναι παιδί του ενός γονιού του, αφήνοντας ελεύθερη τη φαντασίωση της επιθυμίας για τα αδέρφια του ή και για το γονιό του. Καταργείται δηλαδή έτσι το ταμπού της αιμομιξίας με τα αδέρφια ή τους γονείς. Η δεύτερη αυτή μορφή του οικογενειακού μυθιστορήματος οργανώνεται πολύ αργότερα από το οιδιπόδειο και συχνά είναι συνειδητή ή, όπως λέει ο Freud, αποκαλύπτεται πάντα με την ψυχανάλυση. Το οικογενειακό μυθιστόρημα, στη δεύτερη αυτή μορφή του, το φαντάζεται το παιδί στην προεφηβεία ή και στην εφηβεία. Θέλουμε να τονίσουμε μ' αυτή την αναφορά πως όλοι μας υπήρξαμε παιδιά, άρα όλοι μας μπορούμε να φαντασιώσουμε έτσι.

Στην εποχή μας και στις κοινωνίες μας, οι θέσεις και οι στάσεις απέναντι στο θέμα της υιοθεσίας διαμορφώνονται από το ασυνειδητο σενάριο: μητρική απουσία, βίωμα του αβοήθητου, κίνδυνος, άγχος καθώς επίσης και από τις παιδικές θεωρίες για την προέλευση.

Το κράτος, ως φύλακας των δικαιωμάτων κάθε πολίτη, διαθέτει ειδικούς θεσμούς που αναλαμβάνουν την κηδεμονία των παιδιών χωρίς οικογένεια. Στη διαδικασία αυτή, οι διάφοροι νόμοι και οι πρακτικές διέπονται αποκλειστικά από την αρχή της υποστήριξης του συμφέροντος του παιδιού. Και για το νομοθέ-

⁵ Το κείμενο αυτό έχει μεταφραστεί στα ελληνικά από τους Μάριο Μαρκίδη, στο βιβλίο του Otto Rank, *ό.π.*, σελ. 14-19, και από τους Ο. Πανοπούλου-Μαράτου και Φ. Καλλία, *Εκλογή*, 1983, 61, 91-94.

τη, αλλά και για την ομάδα που ασχολείται στα πλαίσια του θεσμού με τη διαδικασία της υιοθεσίας, το γεγονός της απουσίας οικογένειας γίνεται συνώνυμο της εγκατάλειψης, παρόλο που ο ίδιος ο θεσμός μπορεί να έχει υπό την προστασία του το παιδί και έτσι το παιδί να μην είναι πλέον ούτε έκθετο ούτε και εκτεθειμένο σε κίνδυνο. Οι στάσεις αυτές διαμορφώνουν μια απόλυτα παιδοκεντρική προβληματική, η οποία δεν χαρακτηρίζει μόνο το λόγο του νομοθέτη, του θεσμού, η τον κοινό λόγο, αλλά ακόμα και τον επιστημονικό λόγο. Έτσι, τις περισσότερες φορές διερευνώνται τα προβλήματα κυρίως από τη μεριά και αναφορικά με το παιδί.

Ωστόσο οφείλουμε να δούμε τη συνθήκη της υιοθεσίας από τη μεριά και των δύο συμβαλλομένων: και των γονιών και του παιδιού. Παρουσιάζει αυτή η κατ' εξαίρεση συνθήκη ιδιαιτερότητες και δυσκολίες για τους γονείς και το παιδί; Στην περίπτωση της υιοθεσίας έχουμε οικογένεια και σχέση υιότητας (filiation), σύμφωνα με την ανθρωπολογική ορολογία, χωρίς να υπάρχει η βιολογική σχέση του αίματος. Ονομάσαμε την υιοθεσία κατ' εξαίρεση ή «*παρά φύση*» συνθήκη. Για τον κοινό λόγο, έτσι όπως εκφράζεται αποφθεγματικά και τυποποιημένα στις παροιμίες και στους ιδιωτισμούς, το βιολογικό, το κοινωνικό και το συναισθηματικό βρίσκονται σε απόλυτη σύμπτωση στους συγγενικούς δεσμούς.

Ίσως θα ήταν πιο σωστό να πούμε ότι ο κοινός λόγος μιλάει για τις συγγενικές σχέσεις χρησιμοποιώντας τη βιολογική γλώσσα: «Είσαι αίμα μου, είμαστε αίμα, σπλάχνο των σπλάχνων μου», κ.λ.π. Όλα αυτά είναι συνώνυμα της μεγάλης αγάπης και των έντονων δεσμών που ενώνουν δύο άτομα. Τι συμβαίνει λοιπόν όταν η μάνα και το παιδί ή οι γονείς και το παιδί «δεν είναι αίμα»; Αυτό το σπάνιο στατιστικά φαινόμενο, που οφείλεται στη στειρότητα του ζευγαριού

ή στην εγκατάλειψη του παιδιού, επηρεάζει στο συναισθηματικό επίπεδο της σχέσης γονιών – παιδιού την υιοθεσία; Οι ενδο-οικογενειακές σχέσεις είναι διαφορετικές στις θετές οικογένειες από ότι στις φυσικές;

Η θέση μας είναι ότι στην υιοθεσία, τις περισσότερες φορές, είναι οι γονείς, που βρίσκονται σε δύσκολη θέση. Αυτοί καλούνται να διεργασθούν ψυχικά την αδυναμία τους να τεκνοποιήσουν. Σε μεγάλο μέρος, η δική τους ψυχική ισορροπία θα ορίσει τον τρόπο με τον οποίο θα βιωθεί και θα μιληθεί το άτυπο, εξαιρετικό, παρελθόν του παιδιού. Γιατί συνήθως, εκτός από τις περιπτώσεις όπου το παιδί προς υιοθεσία έχει παρελθόν «κακοποιημένου» παιδιού, με την ευρεία έννοια, το θετό παιδί δεν έχει βιώσει περισσότερη εγκατάλειψη από ό,τι όλα τα παιδιά του κόσμου. Το θετό παιδί έχει φροντιστεί σε μια αγκαλιά από τότε που γεννήθηκε, είτε αυτή είναι η αγκαλιά της γυναίκας που το γέννησε, είτε η αγκαλιά μιας καλής τροφού. Μόνο που αυτές οι ειδικές συνθήκες της ιστορίας του προς υιοθεσία παιδιού και της υιοθεσίας αυτής καθ' εαυτής μπορεί να λειτουργήσουν ως το κατάλληλο ερέθισμα για να ενεργοποιηθούν ασυνείδητες συγκρούσεις και φαντασιώσεις των θετών γονιών. Μπορεί ή όλη συνθήκη της υιοθεσίας με τις ιδιαιτερότητές της, να αποτελέσει το εξωτερικό γεγονός, την οθόνη πάνω στην οποία θα προβληθούν ασυνείδητοι πρωταρχικοί προβληματισμοί των θετών γονιών, προβληματισμοί που, όπως ήδη αναφέραμε, είναι κοινοί σε όλους μας.

Κάθε παιδί, που γεννιέται και μεγαλώνει μέσα στην ίδια οικογένεια, πριν να γεννηθεί, προτού να εμφανισθεί, βρίσκεται ήδη εγγεγραμμένο στα φαντασιωσικά οικογενειακά μητρώα των γονιών του. Υπάρχει ήδη γι' αυτό ένα όνομα, όνομα που το εγγράφει στη γενιά και την αναπαράγει.

Στην περίπτωση της υιοθεσίας έχει

υπάρξει μια ασυνέχεια στη ζωή του παιδιού και των θετών γονιών. Η ιστορία που οι θετοί γονείς θα κληθούν να διηγηθούν κάποια στιγμή στο παιδί τους θα είναι κάπως διαφορετική από αυτή που συνήθως λέγεται στα άλλα παιδιά. Το αφήγημα θα πρέπει να μιλάει για τις δυσκολίες που είχαν, για την επιθυμία τους που δεν επραγματοποιείτο, ίσως και για πόνο και τέλος για το ότι διάλεξαν αυτό το παιδί και όχι άλλο. Θα χρειασθεί ίσως να μιλήσουν για τη φυσική μητέρα. Πώς θα τα βγάλουν πέρα στη διήγηση αυτής της ιστορίας, που μοιάζει με τους μύθους και τα παραμύθια;

Προσωπικός μύθος

Η έννοια του μύθου ως αφηγήματος διάφορου και χωρίς αντιστοιχία με τα πραγματικά γεγονότα της ιστορίας του ατόμου, έχει επανειλημμένα χρησιμοποιηθεί από τους ψυχαναλυτές, οι οποίοι στην πρακτική τους, βρίσκονται συνεχώς αντιμέτωποι με τα λόγια και τα αφηγήματα του αναλυόμενου.

Μια από τις κλασσικές θέσεις υπήρξε και αυτή του Kris (1956), που πρότεινε την έννοια του *προσωπικού μύθου* για τα αφηγήματα εκείνα, τα οποία λειτουργούν ως οθόνη, προκειμένου να παραμείνουν ασυνείδητες οι τραυματικές εμπειρίες. Ο προσωπικός μύθος, κατά τον Kris, καλύπτει όλη την προσωπική ιστορία, την αυτοβιογραφία μερικών ανθρώπων.

Η Άννα Ποταμιάνου (1985) θεωρεί πως ο προσωπικός μύθος σχετίζεται με τις πρωταρχικές φαντασιώσεις (πρωταρχική σκηνή, αποπλάνηση και ευνουχισμός) και αποτελεί ποικιλίες του οικογενειακού μυθιστορήματος, που περιέγραψε ο Freud (1908). Θεωρεί τον προσωπικό μύθο σαν το νήμα που ενώνει τις πρωταρχικές αυτές φαντασιώσεις. Τα στοιχεία του προσωπικού μύθου γεμίζουν το κενό που αφήνει η απώθηση και δεν έ-

χουν σχέση με πραγματικά γεγονότα.

Παρ' όλο που οι προηγούμενες θεωρητικές απόψεις διαφέρουν ως προς τη φύση και τη λειτουργία του προσωπικού μύθου, αμυντική διαδικασία για τον Kris, νήμα αναγκαίο, θα λέγαμε, που συνδέει τις πρωταρχικές φαντασιώσεις για την Ποταμιάνου, ωστόσο και οπδου θεωρούν τον προσωπικό μύθο ως προϊόν ενδοψυχικών ατομικών διεργασιών, δημιουργήμα της ψυχικής πραγματικότητας, ανεξάρτητο από τα πραγματικά γεγονότα, την εξωτερική πραγματικότητα. Για τον άνθρωπο όμως τα συμβάντα, τα γεγονότα της ιστορίας του δεν υπάρχουν έξω απ' αυτόν, ως μια αυθύπαρκτη πραγματικότητα. Κάθε ανθρώπινη πραγματικότητα, διαμεσολαβείται υποχρεωτικά από το λόγο. Το μικρό παιδί, από τη στιγμή που γεννιέται, βρίσκεται ριγμένο, εκτεθειμένο στον κόσμο του λόγου. Λόγια ακούει συνεχώς, ιστορίες. Μύθους-λόγια διηγούνται ο ένας στον άλλο, η μια γενιά στην άλλη. Τις ιστορίες, των παππούδων, των ιδίων, της οικογένειας, μυθιστορήματα, ποτέ ιστοριογραφικά αρχεία. Λόγια που μιλούν για τις ρίζες, για χαρές και λύπες. Λόγια που συχνά αποσιωπούν ή παραποιούν την αλήθεια. Λόγια που βάζουν σε τάξη και σειρά τα γεγονότα και εγκαθιστούν σχέσεις αιτιότητας: «τι έγινε πριν, τι έγινε μετά, τι συμπίπτει με τι, γιατί έγινε αυτό», εισάγοντας το άτομο στην τάξη του λόγου και συγχρόνως αποδίδοντάς του θέση μέσα στην ιστορία της γενεάς. Σ' αυτούς τους μύθους-λόγια η οργανωτική αρχή δεν είναι άλλη από την ασυνείδητη επιθυμία και τις ασυνείδητες φαντασιώσεις.

Για το υιοθετημένο παιδί, το γεγονός αυτό καθ' αυτό ότι δεν συμπίπτουν οι γεννήτορες με τους γονείς του, δεν μπορεί εκ των προτέρων να έχει σημασία, δεν αποτελεί στίγμα. Τα γεγονότα θα γίνουν ιστορία, θα αποκτήσουν νόημα, ανάλογα με το πώς θα εγγραφεί ο ερχομός του στην ιστορία των θετών γονιών, οι οποίοι ήδη, ο καθένας χωριστά και οι

δυο μαζί σα ζευγάρι, έχουν μια μακρινή ιστορία.

Αυτό που διαθέτει ήδη στην ιστοριογραφία του το θετό παιδί είναι τρία συμβάντα σε σταθερή υποχρεωτική αλληλουχία: απουσία οικογένειας, στειρότητα των θετών γονιών, υιοθεσία. Και αυτά τα συμβάντα με τη δεδομένη σειρά συνδέουν ήδη το προσωπικό παρελθόν και των θετών γονιών του με το παρόν τους.

Στην αναδόμηση της προσωπικής του ιστορίας, όπως θα του την αφηγηθούν οι θετοί του γονείς, θα προβάλει και αυτό τις ασυνείδητες φαντασιώσεις, που έχουν σχέση με τη γέννηση, την προέλευση και την εγκατάλειψη. Πέρα από τις δυσκολίες του παρελθόντος οι θετοί γονείς, κουβαλούν και φόβους. Όχι μόνο φόβους σχετικά με το παρελθόν του παιδιού, αλλά και για το μέλλον. Τι θα γίνει όταν το παιδί μάθει ότι είναι υιοθετημένο, ή τι θα γίνει αν θελήσει να αναζητήσει τους φυσικούς γονείς; Αυτά τα δύο ερωτήματα είναι τα σημαντικότερα που απασχολούν τους θετούς γονείς και για τα οποία ζητούν συμβουλή. Την ενημέρωση και την πιθανή αναζήτηση της καταγωγής, τις φαντάζονται ως στιγμές κρίσεις, την ενημέρωση ιδιαίτερα, ως αποκάλυψη. Αποκάλυψη όμως τίνος πράγματος; Ενός τρομερού μυστικού; Ή ενός τραγικού γεγονότος; Τι είναι αυτό που είναι τόσο δύσκολο να λεχθεί;

Μια μητέρα με υιοθετημένο παιδί ομολογούσε ότι τρόμαξε όταν μια μέρα το παιδί της είδε ένα μωρό να θηλάζει και τη ρώτησε αν και αυτό ήπια γάλα έτσι. Τι ήταν δύσκολο; Να του πει *«όχι δεν θηλάσες»*; Ωστόσο υπάρχουν πολλά παιδιά που, για ποικίλους λόγους, δεν έχουν θηλάσει. Τι μπορεί λοιπόν να σημαίνει μια τέτοια δυσκολία;

Σχηματικά πάντως μπορούμε να πούμε ότι αυτό που δυσκολεύεται να ομολογήσει ο θετός γονιός είναι η έλλειψή του, η αδυναμία του να τεκνοποιήσει. Ο γονιός αναρωτιέται *«πώς θα το πάρει το παιδί;»*. Η αναρώτηση αυτή δεν είναι τί-

ποτε άλλο από προβολή. Προβάλλει ο γονιός πάνω στο παιδί, τη δική του δυσκολία σχετικά με την αλήθεια του ευνουχισμού. *«Θα ήθελα, αλλά δεν μπόρεσα. Οι άλλοι μπορούν και γω όχι»*. Συχνά νομίζουμε, και οι γονείς φαντάζονται, ότι η διαφορά ανάμεσα στην ιστορία του θετού παιδιού και στην ιστορία των άλλων παιδιών, είναι για το παιδί ένα τραυματικό γεγονός. Μπορούμε όμως να αναρωτηθούμε. Δεν είναι τραυματικό για ένα ζευγάρι και για το μωρό τους μια πρόωρη γέννηση με προβλήματα υγείας τέτοια που υποχρέωσαν το παιδί να περάσει πολλές μέρες στη θερμοκοιτίδα, μέρες γεμάτες πόνο μοναξιά και, πάνω απ' όλα, μέρες με τη συνεχή απειλή του θανάτου; Πέρασαν χρόνια πολλά για να μπορέσει μια μητέρα πρόωρου παιδιού να το ενημερώσει, να του αφηγηθεί τις δύσκολες και επώδυνες γι' αυτήν συνθήκες της γέννησής του και τις πρώτες μέρες της ζωής του.

Κάπου στο βάθος της ψυχής μας υπάρχει σε όλους η επιθυμία η ζωή να ήταν χωρίς διάψευση, χωρίς στέρηση, χωρίς κανένα εμπόδιο. Όμως η ανθρώπινη πραγματικότητα είναι φτιαγμένη με όλα αυτά. Ερχόμαστε στο κόσμο χωρίς δυνατότητα επιλογής σε πολλά πράγματα. Είναι δεδομένα από την αρχή, οι γονείς μας και το πού ανήκουν, το πού γεννιόμαστε, το φύλο μας, το σχήμα του σώματός μας.

Θα συμφωνήσουμε ότι η στειρότητα αποτελεί μια απ' αυτές τις συνθήκες - δοκιμασίες, όπου κρίνεται η ικανότητα που διαθέτει ένα άτομο ν' αντιμετωπίσει, να διεργαστεί δηλαδή ψυχικά, γεγονότα αντίθετα προς τις προσδοκίες του, τις επιθυμίες και τα όνειρά του.

Όμως, δοκιμασίες μεγάλες ή μικρές, περνούν όλοι οι άνθρωποι, και μερικές μπορεί να εντάσσονται με εξαιρετικά τραυματικό τρόπο στην ψυχική τους ζωή. Η προσωπική τους ικανότητα να τις επεξεργαστούν ψυχικά είναι η μόνη λύση για τον πόνο που αφήνουν.

Συμπεραίνοντας, θα θέλαμε να πούμε ότι, όπως είδαμε, η θεματική της υιοθεσίας αγγίζει βασικά στοιχεία της ανθρωπίνης ύπαρξης, στοιχεία που αφορούν όλους τους ανθρώπους και όχι μόνο τους

θετούς γονείς και το παιδί τους. Οι θετοί γονείς καλούνται να αντιμετωπίσουν άμεσα θεμελιακά ερωτήματα της ανθρωπίνης ύπαρξης και η ικανοποίηση θα πρέπει να είναι βαθιά όταν το επιτύχουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Freud S. (1908). On the sexual theories of children. S.E. 9, 205-226.

Freud S. (1909). Family romances. S.E. 9, 235-244.

Freud S. (1917). Lecture XXIII: The paths to symptom formation. S.E. 16, 358-377.

Freud S. (1920). Beyond the pleasure principle. S.E. 18, 1-64.

Freud S. (1926). Inhibitions, symptoms and anxiety. S.E. 20, 75-172.

Freud S. (1939). Moses and monotheism: Three essays S.E. 23, 3-138.

Kris, E. The personal myth. A problem in psychoanalytic technique. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1956. IV, 653-681.

Potamianou A. The personal myth. Points and counterpoints. *The Psychoanalytic Study of Child*, 1985, 40, 285-296.